Обридло Гараськові сидіти на лаві й хлипати: з вулиці долітав до нього веселий регіт та гомін шахтарських дітей. Йому кортіло до них.

Смеркало. Невеличке вікно сумно сіріло під стелею і не давало анітрохи світла.

В землянці настала вже ніч.

Гарасько хлипнув ще кілька разів, так, задля годиться.

— Ма-мо!.. ма-а-мо!..— гукав він.

Та мати спала дуже міцно на лаві й нічого не чула.

Упевнившись, що матері йому не збудити, Гарасько вже трохи й радий був: ніхто не перешкодить. Він швидко стрибнув з лави, знайшов під лавою старі материні шкарбани, озув їх, одягся в материну драну юпку з довжелезними рукавами й рипнув дверима.

Дітей вже не було коло землянок, тільки здалека чути було їхній гомін. Гарасько стояв, дослухаючись, і по голосу пізнав, хто саме кричав, але бігти туди вагався.

Був тихий, погожий весняний вечір. Стояв легенький туман понад одмерзлою землею; в повітрі пахло талим снігом, що брудними плямами сірів ще подекуди в ровах та під загатами. В шахтарських халупках вже всюди освітилося. Непривітно, немов могилки на кладовищі, чорнів ряд землянок-пусток з вікнами при самісінькій землі. Повз землянки проходила залізниця. Пухкаючи, шиплячи, гуркаючи пробігла "кукушка"[1], кумедно тарабанячи за собою довжелезні залізні вагони, з верхом жовні вугіллям.

— У-ух! у-ух! — пронизливо вигукувала вона, ніби лякаючись, що не доцупить до місця як велетнів.

Та й знову стало тихо. Гарасько якусь мить задивився на "кукушку", і йому дуже забажалося проїхатись на ній.

"Тепло там, мабуть, і ловко! — думав він і, уявившисобі таке щастя, досяжне тільки в думці, навіть посміхнувся.— А Левко слюсарів та Колька конторщиків за-а-зздрили б!.. Та він не покатав би їх: вони ніколи не приймають його до гурту гратись і боляче скубуть за чуба. От Китьку взяв би: Китька ніколи не б'ється й не любить Левка з Коликою".

— О-у-у-у-у!...— довго-довго загув гудок на шахті і густим ревом сповнив тихе повітря. Тиша, збуджена важким, грубим гуком, важко застогнала луною. Потім гудок замовк, зробилося ще тихше.

Замовкли дитячі голоси й сміх. Хтось пройшов поблизу, гучно чвакаючи по калюці чобітьми.

— Мабуть, тато,— подумав Гарасько,— треба тікати до жати, а то гніватиметься!..

Але далі ступнів не стало чути. Знов усе стихло. Холодним блиском сяяли зорі; небо було безхмарне й стемна-синє, тільки на заході ще ясно зеленіла смужка.

Гарасько почував, як задубіли йому ноги від холоду й палиці на руках заклякли. Він почув себе одразу таким самотнім. Зробилося страшно, схотілося плакати. Він хутко пірнув у яму під своєю землянкою, намацав руками залізну клямку і вскочив усередину. Побачивши, що мати ще не вставала, він кинув під лавку шкарбани, підійшов до матері й почав гукати:

— Ма-а-мо! я боюся... Мамо, засвітіть лампу!..

Мати не озивалася. Гарасько знав, де лампа, тямив і засвітити її, та не знав, де сірники: батько, мабуть, заніс. Вогка, холодна долівка зовсім захолодила йому ноги. Він сів на лаві й тихо плакав. Потім перестав — обридло — й почав думати, чому мати не озивається. Гнівається? Дак ні, вона добра, ласкава й любить свого пустунчика, Гараська, хоч часом і плаче чогось, дивлячись на нього. Чи все спить? Чому ж вона вже не прокидається? чого мовчить так страшно? чого?

Тихо. Зашкребла миша. З печі стрибнув кіт і нашорошив уха. Де вона взялася та миша! Її ще, вчора не було. Безупинно скрипів у гнилім сволоці шашель.

— Дзенннь!.. дзенннь!.. дзенннь!..

Дзвонили до церкви.

Завтра Великдень, казали хлопці,— пригадалося Тараськові.— Дурять, мабуть. Якби й справді завтра Великдень, то мати вже напекли б пасок, накрасили б крашанок, і в хаті так смачно пахло б печеним. А в його була б новенька сорочка, й чобітки, й картуз. Він пам'ятає торішній Великдень... А вони кажуть, що завтра... Хіба такий Великдень?.. Одначе, чому мати не встають ще з обід?..

Гарасько присунувсь, прислухався й торкнув матір руками за обличчя. Обличчя було холодне... Гарасько раптом схопився. Мороз пішов у його поза шкурою. Бігти?.. Але з переляку одібрало руки й ноги. Гарасько скрикнув не своїм голосом, злякав голодного кота, що дослухався в кутку, де саме шкребла миша: кіт прожогом кинувся до дверей і голосно занявкав, нагнавши на Гараська ще більшого жаху.

Рипнули двері. Хтось увійшов, важко ступаючи, й не причинив дверей.

— Ге!.. темно... Гей, хто є в хаті?.. Явдохо! га, Явдохо!..

— Тату! — несамовито крикнув Гарасько, стрибнув з лави й кинувся до ніг батькових.

— Господь з тобою! — нахилився батько над Гараським.— Чого ти, сину?

Батько важко дихав: чи теж злякався, чи, може, від швидкої ходи. Гарасько почув притім, що від нього тхнуло горілкою.

— Мати... у-у-у!..— вже спокійніш плакав Гарасько й цупко тримав батька за полу.

—. Що — мати? Не світе?.. Ах вона ж сяка-така! Га,— не світе! Стривай же, ми їй дамо,— мурмотів п'яний шахтар, шукаючи сірників у кишені.— Мабуть, їй погіршало, сердешній... Ну, байдуже,— ми зараз засвітимо,— не плач.

— Дзенннь!.. дзенннь! дзенннь!..— чути було знадвору в одхилені двері, і прикрий, вогкий надвірній холод запанував у хаті, а в ній і без того було зовсім не тепло.

Аж ось сірника знайдено. Шахтар налапав на столі стару, закурену бляшану лампу, довго сопів коло неї й тер один по одному сірники, поки йому пощастило засвітити лампу. Блиснуло мізерне, тьмяне світло й злегка освітило невеличку брудну землянку з обідраними стінами, по них усюди чорніли смуги патьоків від стелі; в однім місці стеля зовсім провалилася, й звідти стирчав шматок гнилого обапола.

— Зачини двері, бо холодно, і для хворої уредно! — поважно, навчаючи, промовив шахтар і пішов до лави.

— Явдохо!

Тихо.

— Явдохо!..

Шахтар взяв жінку за руки, нахилився над нею, зазирнув їй в обличчя й хутко одсахнувся. Одразу в голові в нього прояснішало.

Гарасько знову заголосив біля дверей

— Вмерла...— прошепотів шахтар і перехрестився.— Вмерла, сину, твоя мати... моя... дружина. Сироти ми... сироти...

Він упав на ослін і заплакав. Гарасько підбіг до батька й припав до колін. Худий, паршивий з голодухи, кіт, зрадівши, що господар хати таки вернувся й, безперечно, незабаром усі вечерятимуть, приязно терся у нього біля ніг і ласкаво мурчав, іноді здивовано позираючи вгору.

— Дзенннь!.. дзенннь!..— глухо гуло крізь щілини в вікні й у дверях.

Шахтар підвів голову.

— А!.. ледацюга я! — скрикнув він і вдарив себе в груди кулаком.— Хіба я людина?.. Людина я?.. Ніщо...

Він став, наступивши притім котові на лапу, аж кіт страшенно заверещав, підійшов до ліжка й припав до небіжки.

— Явдохо... дружино моя вірная! прости, прости... Ах, краще б я... а!.. На кого ж ти нас покинула?.. Гараська на кого покинула?.. Гріх тобі буде, Явдохо, на тім світі! А я прохвост! Нехай мене покарає усевишній Бог. Хіба я оце роботи шукав, покинувши вас отут?.. У кума пиячили, поганці... Проклятий!..

Гараськові холодно було долі: він виліз на припічок і сидів, зібгавшись та хлипаючи. Довго ще слухав він, як батько проклинав і лаяв себе, підрядчика, що не давав роботи, старшого, що перегнав їх з хати в цю гидку землянку, кликав матір, припадаючи головою до неї, плакав, кляв свою долю шахтарську і знов плакав. Так і заснув Гарасько під п'яну батькову говірку. І снилося хлопцеві, що він вже великий-великий, що його настановлено машиністом, і він їздить на "кукушці", а Левко й Колька так само малі, як і були, просять, щоб він покатав їх; та ні, не можна: ще попадають — крий Боже! — й їх заріже колесами...

Прокинувся Гарасько від гомону й метушні в землянці. Здивованими очима оглядав він юрбу жінок, здебільшого старенькіх, що клопоталися — хто коло печі, хто підмітаючи долівку, хто біля столу, що стояв уже серед хати.

На столі, гарно вбрана, покрита чимсь білим, лежала Гараськова мати з спокійним, застиглим навіки, байдужим до всього обличчям; худі руки з тонкими жовтими пальцями було згорнено на грудях. Між пальці встромлено хрестик, зліплений з воскових свічок. Пахло ладаном.

Гарасько вгледів і заголосив, бо пригадав усе.

— Цить, цить, синку!

До нього підійшла чиясь старенька бабуся й ласкаво погладила по голівці. Гарасько й перше бачив її не раз, та не знав, хто вона. Підходили й інші, цікавились, ніби не бачили його ніколи.

— Прокинувся вже?

— Прокинувся, сирітка? — розпитували вони одна поперед одної.

"Сирітка"... Це ж що воно таке? — промайнуло Гараськові в голови.— І батько вчора щось таке саме мурмотів. Хіба, як мати вмерли, то його не Гараським зватимуть, а сиріткою? Він не хоче...

— Треба, сину, вмитись, прибратись,— лагідно говорила; та сама бабуся.— Сьогодні такий день, Гарасю...— Сльози блиснули на очах у бабусі; інші жінки, слухаючи бабусю, хлипали.— Великдень сьогодні...

— Великдень? — мимоволі вихопилося в Гараська.— А чому ж у нас нема крашанок і паски?

— Буде, все буде, голубчику. Тільки ходім, я причепурю тебе трохи.

Бабуся вмила Гараська. Левкова мати дістала з вузла чистеньку сорочечку, штанці, й бабуся хутко зодягла його, потім розчісувала й боляче скубла.

— Ну, тепер — Христос воскрес!.. Сьогодні Великдень, Гарасю.

Вона поцілувала його в губи й ткнула йому в руку писанку; інші жінки теж похристосувались і дали по крашанці. Бабуся піднесла його до матері.

— Похристосуйся, Гарасю, з ненькою: так годиться.

Гарасько поцілував неньку в холодне обличчя. Бабуся посадила його на припічок, врізала шматок паски, дала ще одну крашанку й сказала:

— Розговійся, сину,— це свячене.

— Де татко? Вони вже розговлялись?

— Вже, вже, сину. Їж на здоров'я. Татко незабаром вернеться.

Гарасько був дуже голодний: вчора він пообідав самим шматком сухого хліба й більш нічого не їв. Баби посідали на лаві, попідпирали голови руками, й тихо шепталися, поглядаючи інколи на Гараська. Ласкава бабуся вигорнула з печі в черепок скільки жарин, посипала їх ладаном, і запашний, задушливий дим хвилями загойдався по землянці. Потім бабуся підсіла до інших жінок і теж щось говорила їм пошепки; Гараськові здавалося, ніби вони боялись збудити небіжку, що лежала з таким спокійним, задумливим обличчям. Прийшла Кольчина мати, поцілувала покійницю, підійшла до жінок і тихо про щось розпитувала їх, хитаючи головою та втираючи сльози.

Увійшов батько Гараськів з другим шахтарем, Чужий дядько став хреститись, а батько підійшов до Гараська, похристосувався й, дивуючись, оглянув його з голови до ніг.

— Спасибі вам,— озвався потім до жінок і вклонився низенько,— спасибі, що не забули сирітки...

Він сів на ослоні в кутку й замислився. Сльози одна за одною котились йому по вусах, по бороді.

— Знов "сирітка",— думав Гарасько. Він стрибнув з припічка й хотів бігти на вулицю, бо давно вже чув дзвінкі дитячі голоси.

— Ось на, Гарасю,— промовила Кольчина мати й наділа на нього стареньке пальто: ще вчора Гарасько бачив його на Кольці. Потім вона насипала йому в кишеню гостинців,— оріхів і пару цукерок,— а на голову наділа шапку.

— Подякуй же ти! — гукнув батько.— Поцілуй у руку.

— Спасибі,— прошепотів Гарасько й несміливо поцілував у руку Кольчину матір: потім вибіг з хати.

На вулиці світило сонечко; земля, злегка підмерзлая за ніч, потроху відтавала. Дзвінко, мов розбиті шибки, тріскався під хлопчачими чобітками лід на калюжах. Не переставаючи, дзвонили в церкві всі дзвони. Хлопці грались "в кота": вони позлізали на одну землянку й звідтіля, як з гори, котили крашанки. На Гараська вони ще звернули ніякої уваги.

Він підійшов до них ближче, витяг з кишені горішок і гучно розкусив. Хлопці навіть не глянули.

— Еге, а в нас мати померли,— похвалився Гарасько.

Колька зупинився, подивився на нього й промовив:

— А чиє ото ти пальто зодяг? Га?

— Це мені твоя мати подарувала,— відповів Гарасько.

— Подарувала,— перекривив Колька.— Ще й хвастатимеш! Геть, не заважай.

Гарасько стояв і дивився, як вони гралися.

На майдані, біля гойдалки, стояли купками дівчата я хлопці, молоді шахтарі. Хтось грав на гармонії, декотрі співали; дівчата лущили насіння, гойдалися. Гарасько хотів піти туди, та побачив, що до їхньої землянки під'їхала якась пишна пані з двома паненятами, хлопчиком і дівчинкою. Він побіг назад, додому. Пані вилізла з фаетона й пішла в землянку, щось наказавши дітям: Гарасько не зрозумів, що саме, бо такої мови зроду не чув. Він став біля землянки, витяг цукерку я показав паненятам. Ті зглянулися один до одного й засміялись. Гарасько теж усміхнувся й заховав цукерку. Довго він стояв, дивився на них і думав, чим би їх ще здивувати.

— А в нас мати померли,— мовив він.

Хлопчик і дівчинка зглянулися знов.

Коло фаетону почали збиратись цікаві: діти, дівчата, парубки. Всі мовчки витріщились на паненят аж тим стало ніяково, і вони, мов дикі звірята, озирались на всі боки.

— Ну, чого зібрались? — гукнув візниця на цікавих.— От іще народ!.. Гетьте собі!

Але ніхто не розходився.

Вийшла з землянки пані; її проводив батько Гараськів, без шапки, й ласкава бабуся.

— Твій? — спитала вона шахтаря, кивнувши на Гараська.

— Так тошно, мій! — відповів батько, вклоняючись.

— Сердешний!.. сирітка! — промовила пані й журливо поглянула на Гараська довгим поглядом.

— Я — Гарасько, а не сирітка,— буркнув Гарасько. Він боявся, що хлопці почують, як його назвала пані, й дражнитимуть сиріткою.

— Гарасько?.. Любий, любий хлопчик! — сказала пані, усміхнувшись, і торкнула Гараськове підборіддя рукою в м'якій рукавиці.— Ну, то на ж тобі на горіхи...

Пані витягла з великого гамана, що держала в лівій руці, п'ятака й дала хлопцеві.

Коли пані поїхала, Гарасько знову підбіг до хлопців і показав їм п'ятака. Хлопці прийняли його гратись "у котка", видурили у нього крашанку й писанку, потім продали йому за п'ятака десяток потовчених, напівоблуплених крашанок і виграли їх у нього знову.

Гарасько заплакав. Він боявся йти додому без п'ятака, щоб батько не бив. Почав казати, плачучи, щоб хлопці віддали п'ятака, але вони, сміючись, повтікали.

Смеркало. Перестали дзвонити до церкви. Всі порозходилися з майдану. Гарасько боявся, що ось-ось вийде батько й спитає, де дів п'ятака. Він побіг до магазину, сів у кутку біля рундука й гірко плакав.

— Ти тут, Гараську? — почув він Китьків голос.

— Ту-у-ут,— хлипав Гарасько.

— Чого ти сюди заліз? чого не йдеш додому?

— Не піду... Тато битимуть...

— За віщо?

— За п'ятака...

— Не битимуть. На, я одіграв у них. Та гляди, не загуби,— Китька витяг з кишені п'ятака, ткнув його Гараськові в руку й зник. Гараськові миттю висохли сльози на очах. За хвилину він опинився дома.

В землянці все було так само, як і перше, тільки з жінок зосталася сама бабуся. Якийсь старенький, присадкуватий дідок, лисий, з довгою бородою, в окулярах, читав над покійницею Псалтиря. Бабуся сиділа на

дзиглику біля печі. Коли Гарасько вбіг у землянку, вона хутко підвелася, роздягла його, посадила, дала шматок паски й крашанку.

— Вечеряй, синку...

Прийшов батько: він знову десь напився. Підійшов до небіжки й почав хлипати. Дідок подивився на нього поверх окулярів, похитав головою й читав далі. Бабуся взяла шахтаря під руку.

— Ляж, засни, тобі легше буде,— прошептала вона.

— Легше? Не буде мені легше! — п'яними сльозами плакав шахтар, бив себе кулаком у груди й знов плакав.— Покинула!.. на кого?.. Мене й Гараська... Пропащі ми з ним!..

Гараськові теж плакать захотілося: шкода було матері.

— Ляж, ляж, голубе,— шептала шахтареві бабуся, заспокоюючи його. Він послухав і ліг, хоч і довго ще мурмотів, засипаючи.— Лягай і ти, — вдалася бабуся до Гараська,— час спати.

— А чого то пані приїздила? — пригадав Гарасько.

— Приїздила, серце, бо пані добра: як де почує про бідних, то й допомагає — чи грошима, чи чим там. Дала татові твоєму трохи грошей на похорон, завтра ховатимемо...

— Кого? маму?..

— Еге ж, завтра вже можна...

— Не хочу, не хочу! — плакав Гарасько, а бабуся сіла коло нього й тихо шептала йому про те, як гарно буде його мамі на тім світі у Бога, в

раю. Вона бачитиме святих янголів і сама буде праведна: не знатиме більш ані горя, ні клопоту... Вона бачитиме й самого Бога, прохатиме його, щоб послав Гараськові, любому її синочкові, щастя й долю... І скаже милосердний Бог: багацько ти, страднице, набідувалася, набралася лиха на землі, та в Бога милості на небі багато: вволю твоє прохання, рабо Божа!

І заснув Гарасько під шепіт ласкавої бабусі, і снилася йому рідна ненька з ясними, срібнокрилими янголами.

[1] Невеличкий паровоз.— Прим. авт.